

Jajca«, prilog pukovnika Milorada Mijatovića *Napad na rudnik Lješljane kod Bosanskog Novog*, 27. jula 1941. godine, dok je major Dragan Volner dao prilog *Napad na ustaško uporište Španovicu-Dragović oktobra 1942. godine*.

Radovi ove vrste neobično su dragocjen materijal, kojim se historičar koristi kao izvorom. Zbog toga bi trebalo izbjegavati, djelomično suviše, dijaloge, izostavljanje detalja i težnju da se čitav opis da po kompoziciji umjetničke novele (prvi dio prvog priloga).

Milorad Ekmečić

ISTORISKI GLASNIK 1949. BR. 2 - 4

Prije nego što prikazem sadržaj posljednjih triju brojeva (u svemu 325 str.) organa Istoriskog društva NR Srbije, potrebno je, nažalost, istaknuti činjenicu da časopis izlazi s velikim zakašnjenjem. Posljednji broj od 1949. na primjer, izašao je tek u maju 1950., a do augusta 1950. nije još izašao ni prvi broj za 1950. Postoje bez sumnje mnogi objektivni (i subjektivni!) razlozi koji sprečavaju redovito izlaženje u 3-mjesečnim razmacima, ali bi ipak trebalo nastojati, da se taj nedostatak bar do neke mjere ukloni jer je, s obzirom na vrijedne prinose, koje je Istoriski Glasnik do danas dao historijskoj nauci, doista šteta što izlazi tako neredovito.

U prikazu pojedinih priloga iz Istoriskog Glasnika 1949, br. 2, 3, 4, bit će najprije govora o rubrici »Članci i rasprave«.

U članku *Istoriski osvrt na karakter i značaj Srpskog građanskog zakonika od 1844. godine* (br. 2) Ružica Guzina iznosi u uvodu različita mišljenja srpskih građanskih pravника XIX. st. o tom zakoniku, koji je sastavio Jovan Hadžić. Ona konstatira, da su osnovne primjedbe, koje najpoznatiji pravnici iznose, ove: 1. da je zakonik samo preradeno izdanje austrijskog zakonika, u kojem nisu uzete u obzir specifične prilike u Srbiji; 2. da je Hadžić svojim zakonikom djelovao u pravcu razaranja nekih korisnih privrednih ustanova, (patrijarhalnih zadruga); 3. da zakonik nije odgovarao interesima ni naroda ni vladajućih slojeva.

Da bi dao ocjenu zakonika kao i spomenutih primjedaba, pisac najprije ukratko govori o građanskim zakonima kapitalističkih zemalja uopće. Njihova su sadržina pravni propisi, koji reguliraju ekonomske odnose društva u interesu buržoazije i tako prinosu sve bržem razvoju kapitalističkog načina proizvodnje.

Zatim Guzina raspravlja o razvoju kapitalističkih odnosa u Srbiji, koji se ne podudara s razvojem u zapadnim zemljama. Iz specifičnih prilika turskoga feudalnog uređenja pojavljuje se seoska, a ne gradska buržoazija kao na zapadu, i ona provodi buržoasko-demokratsku revoluciju kroz dva seljačka ustanka. Pobjeda ustavobranitelja nad Milošem doprinijela je bržem razvoju kapitalističkih odnosa u Srbiji, a tim i kapitalističkom zakonodavstvu. Srbija je dakle već prije donošenja građanskog zakonika od 1844, krenula putem kapitalističkog razvoja i imala svoju buržoaziju. Zakonik je donesen da štiti njene klasne interese i ima sve glavne karakteristike građanskih zakonika Zapadne Evrope, iako historijski put razvoja kapitalizma u Srbiji nije bio isti kao ondje.

Pisac smatra da nije bilo pogrešno presaditi austrijski zakonik u Srbiju. Srpski građanski zakonik, s pravnim propisima preuzetim iz mnogo razvijenije austrijske sredine, djelovao je na pravac daljeg razvoja kapitalističkih odnosa u Srbiji, a to pravnici XIX. st. nisu mogli shvatiti. Građanski zakonik morao je negirati narodne pravne običaje, jer je bio sredstvo u rukama buržoazije, koja je sve više rasla. Primitivni narodni običaji nisu se mogli primjenjivati na novu društveno-ekonomsku stvarnost, niti bi oni mogli spriječiti kapitalistički razvoj, koji je išao u pravcu propadanja zadruga i klasne diferencijacije na selu. Tadašnjoj buržoaziji bio je potreban zakonik, koji se ne će osvrutati na patrijarhalne ustanove, već će ubrzati razvoj kapitalističkih odnosa. Zbog toga zakonik od 1844. sasvim odgovara razvojnom putu srpske buržoaske države.

J. Marjanović donosi u br. 3 članak *Iz Istorije Komunističke Partije Jugoslavije* (povodom II. toma Istoriskog Arhiva KPJ). U uvodu ističe, da je materijal za ideološko izgrađivanje bio dosad uglavnom »Kratki kurs historije VKP(b)«, dok se o historiji naše partije znalo vrlo malo. Izučavanje historije KPJ neophodan je uvjet za pravilnu spoznaju naše stvarnosti i određivanje daljeg toka našega socijalističkog razvoja. U historiji KPJ nalazimo nove, dosad nepoznate činjenice o toku socijalističke revolucije i izgradnje socijalizma, čije će proučavanje doprinijeti obogaćenju marksizma-lenjinizma uopće. Iskustva, koja je KPJ stekla u svojoj dosadašnjoj revolucionarnoj borbi, moraju postati svojina svakoga našeg čovjeka, graditelja socijalizma. Mi nemamo udžbenika historije KPJ; jedini pokušaj za izradu takvog udžbenika bio je učinjen 1936. u kaznioni Sremska Mitrovica. Za vrijeme NOB-e izrađen je u partizanskim tehnikama čitav niz popularnih prikaza o razvoju partije, koji nisu mogli biti rađeni na temelju materijala, već sasvim proizvoljno i prema sjećanju. Historijska odjeljenja pri CK KPJ i CK pojedinih republika rade na prikupljanju građe uz velike poteškoće, jer je najveći dio dokumenata u toku rata uništen, a materijal za razdoblje od 1919.—1941. nalazi se gotovo sav u arhivu Kominterne, te nam je danas nepristupačan.

Iz velike množine materijala u II. tomu Istoriskog Arhiva KPJ pisac je izabrao četiri bitna pitanja za predmet svoga razmatranja.

1. Pisac govori o odnosu prema nacionalnom pitanju u KPJ od 1910.—1937. Rukovodioci novostvorene partije smatrali su, pod utjecajem II. Internacionale, da nacionalno pitanje nije povezano s revolucijom, već da je to isključivo pitanje davanja »kulturalne autonomije« ugnjetenim nacijama, koje se može riješiti reformama. Takvo stanovište moralo je spriječiti veći utjecaj KPJ u masama ugnjetenih nacija. Tek na III. zemaljskoj konferenciji u decembru 1923. u Beogradu, prvi je puta nacionalno pitanje teoretski pravilno postavljeno u borbi s oportunističkim shvaćanjem Sime Markovića. U rezoluciji III. konferencije ističe se, da se nacionalno pitanje ne može riješiti ustavnim putem, već revolucionarnom borbom protiv buržoazije. Autor iznosi, da se Kominternu tek na svom V. kongresu počela baviti nacionalnim pitanjem u Jugoslaviji, kad je odobrila gledište III. zemaljske konferencije KPJ, dok se prije u svojim kritikama grijeha rukovodstva KPJ nije na nacionalno pitanje uopće osvrkala. Staljin je svoj govor o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji održao tek u martu 1925., dakle više od godine dana poslije III. konferencije KPJ. Griješka je III. konferencije u krivom prilaženju makedonskom pitanju; ona nije priznala postojanje makedonske nacije.

2. Dalje autor govori o odnosu naše partije prema revoluciji u Jugoslaviji, koje pitanje se počelo tretirati tek na IV. kongresu 1929. Tada je bilo potpuno šablonski zaključeno, da Jugoslavija mora prijeći prvo buržoasko-demokratsku revoluciju kao prelaznu fazu k socijalističkoj revoluciji. Pisac iznosi postavku Balkanske komunističke federacije od decembra 1929. o istovremenom povezivanju obaju procesa, t. j. buržoasko-demokratske i socijalističke revolucije, pri čem prevladava sad jedna, sad druga. On smatra, da je ta postavka bila pravilna za ono vrijeme, kada je trebalo raditi na liniji pripreme partije i masa, a ne odmah prijeći na ostvarenje revolucije, kao što je to htjelo učiniti Martinovićevo rukovodstvo. IV. zemaljska konferencija KPJ 1934. prešla je u suprotnu krajnost od IV. kongresa, ističući kao glavni cilj samo proletersku revoluciju. Pitanje revolucije riješeno je 1941.—1945. povezivanjem nacionalnog oslobođenja sa svrgavanjem s vlasti velikosrpske buržoazije i uspostavljanjem narodne vlasti.

3. Autor raspravlja najzad o frakcijskim borbama u vrhovima KPJ, koje su trajale u većoj ili manjoj mjeri 15 godina. Razmimoilaženja su se pojavila u vezi sa ostvarenjem čvrste ilegalne mreže, s radom KPJ u sindikatima i s nacionalnim i seljačkim pitanjem. Borba protiv frakcijaštva nije se unutar partije vodila na principijelan način sve do 1937., niti su odluke Kominterne u vezi s tim pitanjem bile dosljedne. Borba protiv frakcijskih tendencija, koje su bile odraz tuđih klasnih utjecaja, jačala je sve više porastom revolucionarnosti u našoj partiji.

4. U vezi s problemom odnosa Kominterne i KPJ, autor iznosi nekoliko primjera, koji svjedoče da Kominternu, i pored pomoći, koju je često davala našoj partiji u rješavanju različitih pitanja, nije poznavala prilike u KPJ, te su njena rješenja bila često mehanička, nemarksistička i oportunistička.

Dalje slijedi u 3. br. članak D. Jankovića *Značaj Dušanovog zakonika (povodom njegove 600-godišnjice)*. Autor konstatira da Dušanov zakonik pokazuje, kako Srbija u svom društvenom i ekonomskom razvitku ne zaostaje u XIV. st. za zapadnoevropskim državama. Zakonik je služio učvršćenju feudalnog uređenja i privatne svojine. On donosi odredbe u pravcu jačanja crkve, jednog od glavnih oslonca feudalne države, zatim mjere za razvoj unutrašnje i vanjske trgovine. Zadaća mu je da prinese jačanju državnog aparata uvođenjem nove administracije bizantskog tipa. I pored svoje klasne ograničenosti on ima napredni karakter, jer svojim zakonskim odredbama prinosi slabljenju feudalne razdrobljenosti, budući da je važio za cijelu državu, te razvoju unutrašnjeg tržišta.

Značaj je opsežnog priloga *Makedonija i Mladoturska* (br. 3) u tome, što ga je napisao D. Vlahov, živi svjedok događaja iz razdoblja od 1908.—1915., koje ovaj članak obuhvaća, a uz to jedna od rukovodećih ličnosti socijalističkog pokreta u Makedoniji. Vlahov govori najprije o političkim strankama u Makedoniji za vrijeme mladoturskog režima i ističe, da je mladoturska revolucija od 1908. ubrzo izgubila svoj progresivni značaj, što se naročito pokazalo u ograničavanju kulturnog razvoja neturskih narodnosti. Time je bila pogodena i Makedonija. Osim toga, mladoturska vlada, ne samo da nije provela agrarnu reformu, već je svojim mjerama čak pogoršala položaj makedonskih seljaka u korist turskih feudalaca. Mladoturska vlada progona sve napredne organizacije i ličnosti. Autor zatim raspravlja o Narodno-federativnoj partiji, stranci radnih slojeva makedonskog naroda, koja je nastojala da ih organizira u borbi za njihove interese, a protiv reakcionarne vlade, kao i protiv imperijalističke politike susjednih balkanskih zemalja, protiv monarhizma i

nacionalnog separatizma. Organizacija narodno-federativne partije počivala je na principima federativnosti. Vlahov iznosi opširnije program partije, koji je donesen na osnivačkom kongresu 1909. U tom programu zahtijeva se revizija ustava na podlozi narodnog suvereniteta, reforme u poljoprivredi, industriji i školstvu, reorganizacija financija, zaštita rada. U vanjskoj politici partija se bori za ostvarenje »istočne federacije«. Njen program odgovara zahtjevima radnih masa uopće i svaka ga nacija može prihvatiti. U Makedoniji je za mlatourskog režima postojao i »Savez bugarskih konstitucionalnih klubova u Turskoj«, koji je vodio politiku makedonske buržoazije i viših slojeva seljaštva, a bio je u tijesnoj vezi s bugarskom vladom.

U drugom dijelu Vlahov govori o socijalističkom pokretu u Makedoniji. Za vrijeme mlatourskog režima do 1909. bilo je više radničkih organizacija, ali među njima nije bilo nikakve veze. Tek 1909. izbili su masovni štrajkovi u Solunu i prvi put je proslavljen prvi maj. Osnovana je Solunska socijalistička federacija, koja je nastojala organizirati sve nacionalne grupe, a bila je priključena II. Internacionalni. Kad je narodno-federativna partija 1910. raspuštena, Vlahov je postao član Solunske socijalističke federacije, a u novembru je 1910. kao poslanik Solunskog okruga održao u turskom parlamentu prvi socijalistički govor, u kojem je zahtijevao obustavu progona u Makedoniji, rješenje agrarnog pitanja i zaštitu radničkih prava. Socijalistička partija djelovala je uspješno i pored progona i ubijstava. Ona se za vrijeme Balkanskog rata izjasnila protiv rata.

S. Dimitrijević donosi u br. 4 raspravu *Dimitrije Tucović, marksistički neimar Srpske socijal-demokratske stranke*. Autor ističe, da se Tucović pojavljuje u vrijeme, kad je socijalistički pokret već postao klasno radnički pokret, neovisan o utopističkom, malogradanskom socijalizmu, jer su klasne suprotnosti kapitalističkog društva došle devedesetih godina XIX. st. u Srbiji već potpuno do izražaja. Ali i pored toga bi srpski radnički pokret, budući da još nije bio prekaljen u borbi niti dovoljno teoretski izgrađen, mogao privremeno skrenuti s marksističkog puta, da nije Tucović djelovao protiv oportunistima, naročito grupe Skerlić-Jovanović. Tucović se nakon osnivanja socijal-demokratske partije 1903, zalagao za njenu organizacionu izgradnju, za jedinstvo sindikalne i političke borbe, koje su obje izraz opće klasne borbe. Njome treba da rukovodi srpska socijal-demokratska partija, kao organizirana avangarda proletarijata, na principima demokratskog centralizma. Prema tome, Tucović je, iako nije poznavao Lenjinov rad na organizaciji boljševičke partije, odigrao za srpsku socijal-demokratsku partiju sličnu ulogu kao Lenjin za boljševičku.

Osim u organizacionim pitanjima, autor ističe značaj Tucovića i u ideološkim pitanjima, u borbi protiv oportunističkih i revizionističkih ideja, koje su dolazile sa zapada. Iz Tucovićevih radova se vidi, da je on djelomično shvatio novu društvenu problematiku imperijalizma, da je pravilno postavio nacionalno pitanje kao i pitanje odnosa socijal-demokratske partije prema imperijalističkom ratu. Socijal-demokratska partija Srbije jedina je osim boljševičke glasala 1914 protiv ratnih kredita, ali ona još nije bila dovoljno zrela, da iz takvog svog stava izvuče krajnje konzekvence i da objavi borbu imperijalističkom ratu uopće. Tucović je znao, da radnička klasa nije podijeljena nacionalnim antagonizmom kao buržoaska. On želi federaciju slobodnih balkanskih naroda, usmjerenu protiv svih imperijalističkih pokušaja, a jasno mu je, da je to moguće samo u socijalizmu. Tucović je bio organizator prve socijal-demokratske balkanske konferencije u decembru 1909. On je

pravilno postavio i seljačko pitanje, ističući potrebu zajedničke borbe radništva i radnih masa na selu. Sudjelovao je u izradbi zakona o radnjama 1910. Bio je teoretski najbolje izgrađeni rukovodilac stranke i dosljedni marksist. Njegove griješke nisu potjecale iz oportunizma, već iz činjenice, da nije do kraja shvatio nove historijske uvjete, u kojima je trebalo djelovati. Autor svršava s konstatacijom: »Na osnovu celokupne uloge Tucovića u istoriji našeg radničkog pokreta s pravom možemo reći da je Tucović bio prvoborac i organizator našeg klasnog radničkog pokreta, marksistički neimar Srpske socijal-demokratske partije, čovek koji je podigao prvi solidan temelj za docniju izgradnju Komunističke Partije Jugoslavije.«

Među člancima u 4. broju nalazi se i rad M. Kolarića *Problem naoružanja za vreme Prvog ustanka i Karadorđeva topolivnica u Beogradu*. Autor opisuje, na kakve su sve načine ustanici nabavljali oružje iz Austrije i mimo službene zabrane austrijske vlade, pomoću svojih liferanata trgovaca, koji su se time vrlo obogatili. U vezi sa sve većim uspjesima ustanka povećale su se i poteškoće oko nabavke oružja, naročito artiljerije, koja je postala neophodna u borbama za utvrđene gradove. Ustaničke vođe su znali, da uspjeh ustanka ovisi dobrim dijelom o pravovremenoj nabavci oružja i municije, a u tome su bili sasvim ovisni od inozemstva. Iz tih su razloga ustanici s vremenom počeli, uz velike poteškoće, sami organizirati radionice municije, a poslije oslobođenja Beograda i jednu radionicu oružja i topolivnicu. Toj skromnoj proizvodnji služili su u prvo vrijeme kao sirovina stari, nepotrebljivi turski topovi, ali je i to kasnije bilo premalo. Rezultat takva stanja bio je početak razvoja rudarstva u Srbiji. Propašću ustanka uništena je topolivnica kao i rudnici.

U opširnom prilogu *Žetelački štrajkovi u Vojvodini* A. Lebl govori najprije o položaju poljoprivrednih radnika u Vojvodini, gdje se pretvaranje feudalnog posjeda u kapitalistički odvijalo »prusko-junkerskim«
putem, te se stvorio niz prelaznih oblika od kmeta do najamnog radnika. Kapitalizam je, usprkos feudalnim rudimentima, bio bolje razvijen u poljoprivredi nego u industriji, zbog čega je radnički pokret počeo u redovima poljoprivrednih radnika već devedesetih godina prošlog stoljeća, mnogo prije nego kod industrijskih. Pisac opisuje teške radne uvjete poljoprivrednih radnika, koji su u većem dijelu godine bili nezaposleni. Uz vrlo nisku plaću u naturi ili novcu radili su većinom 16 pa i 18 sati dnevno. U takvim su prilikama bili još i žrtve zelenaškog kapitala. Veliki posjed stalno je rastao, a sitni se smanjivao. Autor govori dalje o socijalističkom pokretu u Vojvodini i ističe klasnu borbenost proletarijata, nasuprot oportunističkoj liniji centralnog rukovodstva. Pokret je sve više jačao posljednjih godina XIX. st., sve do 1907., kada počinje opadati.

Autor raspravlja zatim detaljnije o najvećim žetelačkim štrajkovima, koji su obuhvatili cijelu Vojvodinu 1897. i 1906., i o zahtjevima radništva za poboljšanje radnih uvjeta i pravo glasa. Poljoprivredni radnici su otkazivali ugovore, a posjednici nisu uspjeli ni pomoću štrajkbrečera, ni hapšenjima i progonima slomiti štrajk. Prvi je štrajk trajao od aprila do augusta 1897. i donio je znatno poboljšanje uvjeta za rad. Posljedica je s jedne strane bilo jačanje radničke organizacije, a s druge jačanje organizacije poslodavaca. I drugi veliki štrajk od 1906. bio je uspješan, ali nije mnogo poboljšao stanje poljoprivrednih radnika. Jedan od rezultata štrajkova bio je, da su veleposjednici počeli u sve većoj mjeri nabavljati strojeve, jer je cijena radne snage zbog uspješnih štrajkova porasla.

Pisac zatim govori o radničkom zakoniku 1896. i njegovim dopunama 1907., o neuspjeloj unutrašnjoj kolonizaciji u cilju da bezzemljaši dobiju zemlju, a da uz to ipak ostane veleposjed, o kršćansko-socijalnoj stranci koja je propovijedala klasni mir, o oportunističkim grijeskama radničkog rukovodstva, naročito u nacionalnom pitanju, koje su dovele do oslabljenja radničkog pokreta.

Autor se u svom radu dotiče i socijalističkog pokreta u Srijemu, koji ima mnogo dodirnih točaka s pokretom u Vojvodini. Istih godina kao i u Vojvodini, 1897. i 1906. do 1907., socijalistički pokret u Srijemu doživljava svoj najveći razmah, samo što opadanje pokreta počinje u Srijemu nešto kasnije nego u Vojvodini, t. j. tek poslije 1908. (Vidi V. Korač, Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1929., str. 152—142, 197—199, 202, 204—206, 208—210). Bilo bi svakako potrebno proučiti поближе pitanje veza između oba pokreta. Uz Leblav se rad nalazi bilješka o Vasi Pelagiću, u kojoj autor ističe uvjerenje, da će novija istraživanja pobiti mišljenje, prema kojem je Pelagić bio isključivo utopijski socijalist.

U rubrici »Istoriska nastava u školi«, broj 3 donosi se u prevodu M. Kovačevića članak poznatog sovjetskog medjevalista E. A. Kosminskog *Zadaci nastave istorije srednjeg veka u srednjoj školi*, koji je u mnogom pogledu značajan. Uz ostalo donosi i opravdava novu periodizaciju srednjovjekovne historije. Donedavna je sovjetska historiografija uzimala kao kronološku granicu između srednjeg i novog vijeka Francusku revoluciju, dok Kosminski pridaje u tom pogledu odlučnu ulogu Engleskoj buržoaskoj revoluciji XVII. st. »Pobeda buržoaskog uređenja u Engleskoj imala je ogroman svetsko-istoriski značaj. Engleska je postala vodeća kapitalistička zemlja u Evropi i u celom svetu. U njoj se kapitalizam razvijao u svojim klasičnim oblicima. Marks i Engels su proučavali zakone razvitka kapitalizma na primeru Engleske. Razvoj engleskog kapitalizma pokazao je puteve buržoaskom razvitku ostalih zemalja, koji se vršio pod neposrednim uticajem engleskog uređenja. Političke forme, društveni moral i filozofija engleske buržoazije izvršili su ogroman uticaj na ideologiju buržoazije svih zemalja sveta. Engleska kolonijalna imperija dala je najraniji i potpuno završni obrazac razvitka imperijalizma. Zbog svega toga za kraj srednjeg veka i početak novog doba moramo da uzmemo englesku buržoasku revoluciju, koja je udarila temelj buržoaskoj vladavini u Engleskoj, a za njom i u drugim zemljama.« Kosminski ističe tri periode u razvoju feudalizma: 1. rani srednji vijek, koji traje od propasti Rimskog carstva do XI. st., 2. procvat feudalizma od XI. do XV. st. i 3. propadanje feudalizma od XV. do XVII. st. Teškoća je u nastavi srednjeg vijeka naročito u mnogobrojnosti i složenosti tema, zbog čega nastavnik mora nastojati da istakne osnovne linije u razvoju čovječanstva i da izabere najvažnije probleme, oko kojih može koncentrirati svoje izlaganje. Najveću pažnju treba položiti na izlaganje klasne borbe. Osim toga vrlo je teško objasniti djeci na razumljiv način srednjovjekovnu religioznu ideologiju. Nastavnik treba da se obazire i na fašističko shvaćanje srednjeg vijeka i da mu stavi nasuprot marksističko shvaćanje.

Ista rubrika sadržava u 4. broju predavanje R. Uvalića *Klase i klasna borba*, održano na kursu dijalektičkog i historijskog materijalizma u Udruženju univerzitetskih nastavnika u Beogradu u oktobru 1949. Autor daje glavne postavke marksističkog učenja o klasama i klasnoj borbi i ističe njegov značaj za razumijevanje društvenog razvitka.

U rubrici »Prilozi« nalazi se u 2. broju prilog M. Budimira *Slaveni i Skoloti* u kojem autor upozorava na važnost Herodotova podatka o skolotskom imenu za najstariju slavensko-skolotsku povijest. Pisac kritizira Marrovu etimologiju slavenskog imena, kojom Marr želi dokazati, da su Skoloti najstariji preci Slavena, ali ne odbacuje mogućnost bliske veze između Skolota i Slavena. Ističući, da nije moguće dati sasvim zadovoljavajuću analizu izraza »skoloto« (kralj) autor dovodi taj naziv u vezu s lidijskom riječi »koalddein«, karskom »gela« i s apelativom »kold/keld«, koji se sačuvao u etruskom riječniku. To govori u prilog teoriji, da su Etrurci došli iz Lidije. Pojava skolotskog naziva u lidijskom, karskom i etruskom jeziku, podudara se s hipotezom etruskologa Nogara, da su Etrurci došli iz zemlje Herodotovih Skolota, ali autor smatra, da se ta hipoteza ne može upotrijebiti, jer se naziv »kold« javlja i u antičkom Zakavkazju. Ove bi se činjenice najbolje mogle objasniti Marrovom jafetidološkom teorijom, koju kod nas zastupa slovenski lingvista K. Oštir. R. Nachtigal i Oštir s uspjehom su odbili tumačenje, da riječ »kralj« potječe od imena franačkog vladara, izvodeći je od slavenskog »kardlia«. Pisac misli da bi taj skolotski i slavenski izraz mogao biti pozajmljen iz nekog staro anadolskog govora. — Za objašnjenje početaka hrvatske historije naročito je važno mišljenje prof. Budimira da postoje jezične mogućnosti, prema kojima »bi Porfirogenitov Kosentzes bio starobalkanskog porekla kao i ban, župan, stopan, a ne avarskog ili kavkaskog.«

B. Đurđev upozorava u svom prilogu *Jedan nov podatak o vezanosti raje za zemlju u Smederevskom sandžaku u XVII. st.* (br. 2) na bilješku u rukopisu kanunname iz XVII. st. Sulejmana Zakonodavca, iz koje proizlazi, da je raja u Smederevskom sandžaku u prvoj polovici XVII. st. bila »većito vezana za zemlju«. Autor ističe da se položaj raje razlikovao u pojedinim krajevima osmanske imperije, pa nije ni u evropskoj Turskoj bio svuda jednak. »Izvori jasno pokazuju u pitanju vezanosti za zemlju da se osmansko agrarno zakonodavstvo menjalo u saglasnosti sa razvitkom turskog feudalizma, da se ne može održati tvrdnja da su spahiluk i odnosi na njemu bili nepromenjeni od XV. do XIX. veka.«

U istoj rubrici nalazi se u 3. broju i prilog Dj. Sp. Radojčića *Prizrenski rukopis zakonika i Prizrenska povelja cara Stefana (iz istorije uništenih zbirki stare Narodne biblioteke u Beogradu)*. Kad su Nijemci 6. IV. 1941. bombardirali Beograd, srušena je zgrada Narodne biblioteke. Time je naša nauka pretrpjela ogromnu i nena-doknadivu štetu, između ostalog propalo je i svih 1300 rukopisa osim Prizrenskog i Markova (u ovom se nalazi Hilendarski tipik i Domentijan), koji se za vrijeme bombardiranja nisu nalazili u biblioteci. Autor govori o raznim izdanjima i obradama Prizrenskog rukopisa i o načinu, na koji je rukopis došao u zbirku biblioteke.

U prilogu *Povampireno slavenstvo cara Justinijana* N. Radojčić ukazuje na primjer metodskog grješenja u istraživanju i kritici, u vezi s problemom o tobožnjem slavenstvu cara Justinijana. Pisac je u svojoj raspravi »O tobožnjem slovenskom poreklu cara Justinijana« (Glas CLXXXIV) još jednom dokazao ispravnost mišljenja, koje je već prije zastupao i Šišić (1901), da je naime verzija o slavenstvu Justinijanovu izmišljotina I. T. Marnavića. Solovjev je u časopisu Byzantion (XVIII, 1946), u vezi s pomenutom Radojčićevom raspravom, ustvrdio da je taj problem već riješio poznati bizantolog Bury. Međutim Radojčić je tim povodom pregledao sve Bury-ve radove i došao do zaključka, da Bury nije taj problem riješio, jer se time nije posebno ni bavio. Dalje autor citira pasus iz I. sv. Istorije Bolgarii od N. S. Derža-

vina, u kojem ovaj prikazuje još 1945. Justinijana kao Slavena. Čitava literatura koju Deržavin navodi za ovu svoju tvrdnju, sastoji se iz svega jedne stranice N. S. Drinova iz 1869! Iz toga proizlazi, da Deržavin ne poznaje uopće rezultate istraživanja o tom pitanju. Nije manje značajno da i Britanska enciklopedija govori 1947, da je Justinijan bio vjerojatno slavenskog porijekla.

U rubrici »Kritika i prikazi« B. Đurđev ocjenjuje u 2. broju djelo A. S. Tveritinove: »Ustanak Kara Jazidže i Deli Hasana i Turskoj« (Akademija nauka SSSR, 1946). Za kritičara je od naročitog interesa, što se autorica bavi dosad još nerješanim problemom propadanja turskog feudalizma, da bi tako mogla prikazati socijalnu osnovu ustanka, koji je trajao od 1599. do 1605. Tveritinova traži uzroke opadanja osmanske države u propadanju vojno-lenskog sistema i početku kapitalističkog razvoja zapadnoevropskih država u XVI. st. Autor govori na ovom mjestu i o mišljenju sovjetskog učenjaka Luckog, da je glavni uzrok opadanju osmanske države, što feudalna država i feudanci sve više eksploatiraju seljake, a tim opada i poljoprivreda. Đurđev smatra da je takva tvrdnja mehanička, jer ne odgovara na glavno pitanje, koje treba riješiti, a to je: »zašto osmanski feudalni sistem nije mogao prebroditi krizu, zašto je on sprečavao razvitak proizvodnih snaga, koje su to karakteristike turskog feudalnog uređenja, koje su sa Osmanskom imperijom toliko srasle (zapravo uređenje Osmanske imperije je rezultat takvog karaktera turskog feudalizma), da je propadanje osmanskog feudalnog uređenja moralo dovesti do opadanja države. Lenski sistem se ne može gledati izolovano od čitavog feudalnog uređenja.« U vezi s ustankom Kara Jazidže i Deli Hasana recenzent ističe, da je u XVI. i XVII. st. bilo i kod nas ustanaka. »Iako se i u našim krajevima ustanici moraju objasniti i razvitkom turskog feudalizma, potrebno je ukazati na razliku između jednih i drugih ustanaka. Turski feudanci nisu mogli iskoristiti seljačke mase naših ustanaka u svoje svrhe, jer se nisu mogli nametnuti masi gdje je vera značila dobrim delom i klasnu razliku. Ipak je potrebno poći u ispitivanju ustanaka koji su izbili krajem XVI. i u XVII. veku, od jasnog shvatanja da naši narodi u to vreme ipak nisu bili baš potpuno homogeni, klasno potpuno neizdiferencirana seljačka masa. Treba obratiti pažnju na ulogu knezova, sveštenstva, hrišćana, turskih vojnika, plemensku organizaciju i njene starešine i na one od njih koji su se povezali ili ranije bili povezani sa turskim feudalizmom«. Nakon što je iznio neke manje nedostatke u knjizi Tveritinove, recenzent daje vrlo povoljnu ocjenu njenog rada i ističe, da joj je uspjelo dati doista dobar prikaz Turske na kraju XVI. i u početku XVII. st.

VI. Stojančević prikazuje dvije publikacije: »Kruševskata republika« (Skopje 1948) od D. Zografskog i »Kruševskiot manifest« (Skopje 1948), koje predstavljaju pokušaj marksističkog tumačenja stvaranja »Kruševske republike« kao centra pokreta u Bitoljskom vilajetu za vrijeme Ilindenskog ustanka 1903.

V. Drobnjaković donosi prikaz rada »Popis pograničnih nahija u Srbiji posle Požarevačkog mira«, koji je D. Pantelić objelodanio u Spomeniku SAN XCI. Recenzent ističe, da je to prvi dokumentirani spis o okupiranoj Srbiji poslije Požarevačkog mira 1718. Osim popisa pograničnih nahija od Neuperga, koji je bio na čelu austrijske komisije za razgraničenje, u ovom se radu nalazi i spisak mjesta u unutrašnjim nahijama Srbije, koji je sastavljen od Pantelića.

Dj. Sp. Radojičić raspravlja u 2. broju o datiranju smrti Grigorija Camblaka, u povodu rada E. Turdeanu-a »Gregoire Camblak, Faux arguments d'une biographie« (Revue des études slaves tome XXI, 1946), i prihvaća rezultate, do kojih

je Turdeanu došao, dokazujući da je Camblak umro 1419/20., a ne oko 1450., kako su to tvrdili rumunjski episkop Melhisedek 1884. i ruski učenjak Jacimirski u svom djelu o Camblaku (1904).

Iz prikaza potpukovnika St. Maoduša (br. 3) o I. tomu i potpukovnika A. Adamika (br. 4) o II. tomu »Zbornika dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda« u izdanju Vojno-istoriskog instituta JA, vidi se značaj tih publikacija, kroz koje se dokumentarno upoznaje rukovodeća uloga i pravilna linija našeg CK u orijentaciji na ustanak i partizanski rat i na stvaranje regularne armije iz partizanskih odreda. Materijal obaju tomova Zbornika opovrgava sve tvrdnje, koje nastoje da omalovaže našu borbu.

U prikazu knjige V. Dedijera »Jugoslavensko-albanski odnosi (1939—1948)« (br. 3) S. S. ističe kako se iz navedenog djela vidi, da je KPJ pružila KPA odlučujuću pomoć u njenom organiziranju i rukovođenju borbom. Jugoslavenska vlada je na bazi ravnopravnih privrednih odnosa između obiju zemalja i nizom olakšica pomagala Albaniji u izgradnji socijalizma. Dedijerova knjiga je značajan dokument za pobijanje laži Informbirovske kampanje.

S. Subotin prikazuje u 4. broju knjigu T. Ulewicz-a »Slavenska svijest Jana Kochanowskog« (Krakov 1948.), smatrajući je vrijednim doprinosom za razumijevanje misli i djelovanja slavnoga poljskoga pjesnika i humanista XVI. st. Kritičar naročito ističe važnost poglavlja, koje je Ulewicz posvetio raspravi Kochanowskog »Priča za osudu o Čehu i Lehu«, »u kojoj Kochanowski raspravlja o poreklu pojedinih slovnskih naroda i pradomovini Slovena. Zaključci do kojih dolazi Kochanowski su za nekoliko vekova otišli ispred svoga vremena. Postavljajući pitanje legendarnih predaka češkog i poljskog naroda Kochanowski napominje da je u ono vreme svaki narod zasnivao svoje početke na bajkama i legendama. Pesnik svoje zaključke donosi na osnovu proučavanja poljskih i inostranih izvora i utvrđuje da o poreklu češkog i poljskog naroda od Čeha i Leha ne piše ni jedan od stranih istoričara izuzev onih koji su taj podatak uzimali od poljskih hroničara.«

Prikazani brojevi Istoriskog Glasnika donose i referat Moše Pijade »O 30-godišnjici KPJ« (br. 2), koji je 30. IV. 1949. održao na svečanoj akademiji u Beogradu, i izvadak iz govora E. Kardelja (br. 4) sa svečanog zasjedanja Slovenske akademije nauka i umjetnosti 12. XII. 1949.« zatim prilog J. Durković-Jakšića »Ljubomir Nenadović i Poljaci« (br. 2); prilog proučavanju austrijske cenzure sredinom XIX. st. »Izmene u Povestnici srpskog naroda Danila Medakovića« od Dejana Medakovića (br. 3); prikaz o I. knjizi »Izabranih djela V. I. Lenjina« od St. Belić-Franića (br. 2). O priložima Milutina Garašanina: »Naselje i stan prvobitnog čoveka neolitskog doba u Srbiji«, »Arheološka literatura u Jugoslaviji (1945—1949)«, i »Nekoliko napomena uz delo Jonska kolonija Vinča od profesora M. M. Vasića« govori se u Bilješkama ovog Zbornika.

U rubrici »Društva i ustanove« nalazi se članak o radu savezne komisije historičara na izradi udžbenika historije jugoslavenskih naroda, članak I. Zdravkovića o radu arheološkog instituta SAN od osnivanja do danas, članak o godišnjoj skupštini Istoriskog Društva NR Srbije 29. V. 1949., i osvrt D. Medakovića na izložbu »razvitka Beograda kroz vekove«, koja je priređena u oktobru 1949.

Bibliografija historijske literature za 1947. (nastavak iz Ist. Glasnika 1949. br. 1) i za 1948. vrlo je korisna, ali ima još poneki prilog, koji je ispao. S. D. daje bibliografiju radova o Dimitriju Tucoviću (br. 4).

Završavajući ovaj prikaz moramo među dobrim stranama prikazanih brojeva istaći naročito njihovu aktuelnost, koja se očituje u donošenju dobrih priloga o izdanjima Istoriskog Arhiva KPJ, i u osobitoj pažnji, koja se posvećuje radovima iz nove i najnovije historije. Istoriski Glasnik daje mjesta i predhistoriji što je zacijelo, prije svega, zasluga radinog M. Garašanina, ali je zanemarena srednjovjekovna historija, osobito s obzirom na veliki broj neriješenih pitanja u vezi s turskom vladavinom.

Treba nadalje istaknuti rubriku »Istoriska nastava u školici« u kojoj je od samog svog početka Istoriski Glasnik donio više vrijednih priloga.

Smatramo, međutim, da bi redakcija Istoriskog Glasnika trebala posvetiti više pažnje bilješkama o novim historijskim publikacijama i napretku historijske nauke kod nas i u inostranstvu, zbog orijentacije svojih čitača. Istoriski Glasnik mnogo čitaju nastavnici srednjih škola i studenti historije, a naročito za njih bile bi ovakve informacije značajna pomoć u njihovu radu. U vezi je s navedenim nedostatkom — (a to treba osobito naglasiti) — i činjenica, da Istoriski Glasnik gotovo i ne donosi osvrtne ili bilješke o rezultatima rada na historiji, o historijskim izdanjima i časopisima u drugim našim republikama. I taj velik nedostatak trebalo bi što prije ukloniti. Ako Istoriski Glasnik želi da u najvećoj mogućoj mjeri posluži svojoj svrsi, tj. »unapređivanju naše istorijske nauke i popularisanju njenih rezultata prema zahtevima naše nove društvene stvarnosti«, ne bi smio zanemariti informativnu stranu, koja je uvijek nužno vezana uz naučnu funkciju svakoga historijskog časopisa.

Mirjana Gros

ISTORISKI ZAPISI

God. II., knj. III., sv. 1—6; knj. IV., sv. 1—6, Cetinje 1949;

God. III., knj. V., sv. 1—6, Cetinje 1950.

U prikazu časopisa osvrnut ćemo se samo na priloge, koji su od većeg značenja za našu historijsku nauku uopće i za historiju Crne Gore napose. Manje značajne radove samo ćemo nabrojiti, a one, koji uglavnom prepričavaju već poznat i obrađen materijal, ne ćemo spominjati.

Risto J. Dragičević nastavlja s objavljivanjem priloga biografiji Petra II. Petrovića Njegoša. U članku *Njegošovo ukidanje guvernadurstva* (knj. III, 1—4) nastoji utvrditi povod zatvaranju posljednjega guvernadura Vuka Radonjića na Cetinju i njegovu protjerivanje s porodicom iz Crne Gore u januaru 1852. Prvi put objelodanjuje tekst presude o tome. Pisac nije uspio da osvijetli ovaj sukob Njegoša s Radonjićem, o kojem sukobu L. Tomanović i Đ. Popović drže, da mu je povod bila uhvaćena tajna prepiska Radonjića s austrijskim vlastima, dok V. Đorđević utvrđuje, da nije mogao ništa od ove prepiske pronaći: Dragičević vjeruje, »da se o tome pitanju ipak može nešto pronaći ozbiljnim proučavanjem Kotorskog i Zadraskog arhiva«, ali je to samo naslućivanje, a ne dokumentacija. Pisac pored toga nastoji dokazati, »da je postupak Njegošev prema članovima porodice protjeranog guvernadura Radonjića bio mnogo blaži no što se to do sada navodilo u našoj istoriskoj literaturi«, ali njegovo dokazivanje nije uvjerljivo, jer se iz Njegoševa pisma

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA III

1950

BROJ 1-4

NAKLADA „ŠKOLSKE KNJIGE” / ZAGREB

R E D A K C I O N I O D B O R

V L A D I M I R B A B I Ć
M I R O S L A V B R A N T
G R G A G A M U L I N
M A R K O K O S T R E N Ć I Ć
J A R O S L A V Š I D A K

G L A V N I I O D G O V O R N I U R E D N I K

J A R O S L A V Š I D A K

HISTORIJSKI ZBORNIK – GODINA III. – 1950.

I Z D A J E
P O V I J E S N O D R U Š T V O H R V A T S K E
Z A G R E B